

Præstø Lokalhistorie

Præstø Lokalhistoriske Arkiv & Lokalhistorisk
Forening for Præstø
20. årgang — Nr. 1. — februar 2011

Indhold

Arrangementer	s. 3
Det nære samfund af Hans Chr. Thomsen	s. 4
Henrik Stampe af Kai Christiansen	s. 6
Nysø 1820 af Hans Chr. Thomsen	s. 12
H.C. Andersen som giftekniv af Kai Christiansen	s. 16
Musik på Nysø af Hans Chr. Thomsen	s. 20
Thorvaldsen samlingen på Nysø af Kai Christiansen	s. 24
Bestyrelser	s. 27

Udgiver: Præstø Lokalhistoriske Arkiv, Lindevej 45, Præstø 4720.

Tlf.: 5536 3109. E-mail: lokal@praesto-arkiv.dk

&

Præstø Lokalhistorisk Forening. Formand Dorte Worsøe, Faksevej 8, Præstø

Tlf.: 5599 3724. E-mail: lystskovhus@mail.dk

Redaktion: Hans Chr. Thomsen Egestræde 3, Skibinge,

Tlf.: 5599 1494, E-mail: hctka@mail.dk & Dorte Worsøe, Faksevej 8,4720

Præstø. Tlf. 5599 3724. E-mail: lystskovhuse@mail.dk

Forsidefoto : Portræt af Henrik Stampe malet af Jens Juul.

Præstø Lokalhistorie udkommer 4 gange årligt, og dækker Præstø sogn og landsogn, Beldringe, Barse, Skibinge, Allerslev og Jungshoved

Medlemskab af Lokalhistorisk Forening koster årligt 100 kr. for enlige og 150 for ægtepar. Indmeldelse kan ske hos Knud Holm Nielsen, Tlf.: 5599 1895

Havnevej 12, 4720 Præstø. E-mail: knuboholm@yahoo.dk.

Tryk: Nordfalsters Bogtrykkeri . ISSN: 1903-0886

Arkivets åbningstider: Mandag kl.13—16 og 1. lørdag i måneden kl.10—13 i perioden 1. sept. – 30. april. Juli måned er lukket.

Lindevej 45, 4720 Præstø Tlf.: 55 36 31 09,

E-mail: lokal@praesto-arkiv.dk

Arrangementer

Mandag d. 14. februar kl. 1930: Ole Hansen fortæller: pluk af Præstøs historie i Tolderlunds tid

Præstø Lokalhistoriske Forening indkalder til Generalforsamling **Torsdag d. 17. marts** Kl. 19 !!!

Dagsorden ifølge vedtægterne.

Vedr. punktet valg til bestyrelsen er Bodil Møller og Ole Hansen på valg, begge modtager genvalg. Vedr. punktet valg af suppleanter modtager Inge Knudsen genvalg. Desuden har Niels Christiansen meldt sig som suppleant-kandidat.

Forslag, der ønskes behandlet på generalforsamlingen, skal sendes til formanden senest 10 dage før. Gerne på mail. Efter generalforsamlingen vil Lokalarkivets leder Ove Rye Jørgensen fortælle os om arkivarbejde.

Med dette blad følger opkrævning af kontingentet. Grundet bankens store velvilje kan det igen i år indbetales gebyrfrit i Møns Bank. Det bedes indbetalt inden generalforsamlingen eller senest på denne.

Torsdag d. 28. april kl. 19.30. Søren P. Kæregaard causerer—med udgangspunkt i sin bog om gamle Præstø postkort - om forskellen mellem før og nu i Præstø. Fremskridt eller ej?

Fredag 13. maj forsommertur i egne biler med rundvisning på det økologiske landbrug Knuthenlund på Lolland. Det bliver en tur, der kræver tilmelding og betaling. Nærmere omtale i næste nummer af bladet.

Præstø Lokalhistoriske Arkiv holder årsmøde tirsdag d. 8.marts kl.19 i Bio-Bernhards store lokale, 1.sal.

Efter beretning og regnskab vil Vagn Nielsen, Langebæk Lokalarkiv fortælle om 'Prins Jørgens Gods og Jungshoved Gods'. Så glæd dig til en spændende aften.

Det nære samfund

Af Hans Chr. Thomsen

Mange små lokalsamfund er blevet affolket i de senere år og som en reaktion herpå er opstået borgerforeninger, lokalråd, landsbyråd i forsøg på at modvirke tendensen. De i dag så udskældte 68ere sagde, at ”småt er godt”, og partiet Venstre gik ligefrem til valgdengang på at forsvare ”det nære samfund”. Godt nok.

Lauritz Lauritzen

Præstø var i slutningen af 1600-tallet et endog meget nært samfund. Størrelsen var til at overse og indbyggerne kunne optælles på ... ja en 10 minutters tid. Men for at småt skal være godt, skal folk i et lokalsamfund jo opføre sig ordentligt. Det gjorde godsejer Lauritz Lauritzen ikke. Bestemt ikke. Han havde arvet Nysø ved faderens død i 1689, og i de 18 år han huserede i Præstø erhvervede han et solidt ry for at være en bondeplager, og en der yppede kiv med folk. Ja, det syntes ligefrem at

have været en slags tidsfordriv for ham.

I den lette ende var der stridighederne og processer med borgerskabet i Præstø om hegn, markskel m.m. De stridigheder havde han arvet fra faderen. Selv specialiserede han sig i at indfange kreaturer, der havde forvildet sig ind på hans jord og føre dem til godset. Ja en gang lykkedes det ham ligefrem at indfange 25 svin og i et optog triumferende føre dem til godset. Det må have været en af de bedre dage. Her holdt han dem så et stykke tid, men ikke nok med det. Han krævede også erstatning af deres ejermænd for foder, dyrene ikke engang havde fået under indespærringen.

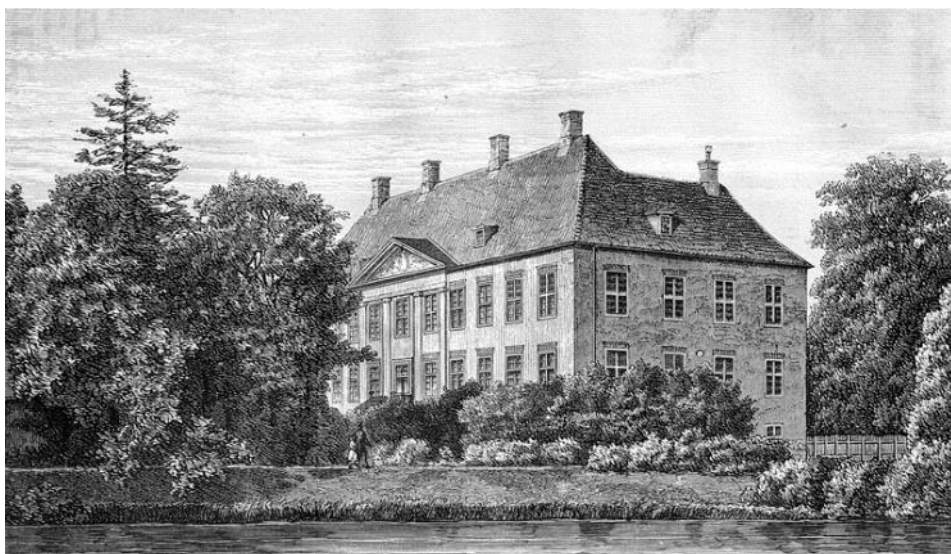
Bønderne

Det var ellers ikke fordi, godsejeren sad og hakkede i det. Han var en af de største af slagsen i Sydsjælland, og han havde også studeret udenlands i sine

unge dage. Det havde hans fæstebønder ikke, men de fandt alligevel nu og da udveje, for at sige tak for sidst. Når de f.eks. transporterede sæd til Præstø, stod Lauritz ofte vagt ved Vesterport, og hvis de ikke kørte på hans befaling, stævnedede han dem. Efterfølgende kunne ordentlige folk så sværge på, at sæden ikke havde været Nysøs. En gang beslaglagde han et læs havre fra Skibinge og beordrede det kørt til Nysø. Tæt udenfor gården gik der ild i kornet, og det nedbrændte til sidste kerne – det var ikke megen kærlighed, der gik til spilde mellem ham og folk i Præstø.

Testamentet

Søsteren kunne han heller ikke enes med. Han havde arvet Nysø og Sparreholm sammen med hende i 1689, og i 1707 delte de arven. Hun fik Nysø – han Sparreholm. 1720 døde bondeplageren ved et vådeskud, og da testamentet blev åbnet var søsteren udelukket fra al arveret. I stedet tilfaldt det hele hans ridefoged, mod at denne betalte 600 rigsdaler til de fattige. ”Småt blev så langt om længe godt” i lokalsamfundet – om det også hjalp Lauritz Lauritzen i det hinsides får henstå i det uvisse.

Henrik Stampe

Kai Christiansen

I almindelighed taler vi om Nysø eller Nysø Gods, men det hed engang Stampenborg Baroni, og Stampenborg Gods bruges stadig.

Betydningen af Nysø giver næsten sig selv. Men hvad med Stampe? Den nuværende ejer er Marianne Stampe Holst, enke efter Peter Stampe Holst. En del ældre præstøboere husker stadig godsejer Holst, men hvem husker Stampe? Og hvilken Stampe - der har jo været en del Stampers; samme navn på ejerne fra 1800 til i dag. Den første Stampe på Nysø hed Holger og var kommandørkaptajn; han overtog i året 1800 Nysø og Jungshoved godser, og heraf oprettedes kort efter Stampenborg Baroni.

Men vi skal længere tilbage for at finde manden bag det hele, Henrik Stampe (1713-1789), der med sit testamente i 1787 formedelst 200.000 rigsdaler gjorde det muligt for brodersønnen Holger at erhverve et stamhus (ikke stampelus!) Hvem var denne mand,

der, selv barnløs skænkede en formue til brodersønnen?

Professoren

Kort om hans løbebane kan siges, at han blev født i 1713 som søn af provst Jens Stampe og hustru Christine Amalie i Aalborg. Han var ældst af otte søskende og blev student fra Aalborg Katedralskole som 15 årig i 1728 og cand.theol. i 1731. Med hensyn til at komme hurtigt igennem studierne kunne vor nuværende regering godt bruge ham som rollemodel.

Som nybagt kandidat på 21 år kom han tilbage til Aalborg og blev konrektor (vicerektor) ved latinskolen, et embede han måske blev hjulpet til af sin morfar, der var biskop i Aalborg. Efter seks år som lærer tog han med rejsepenge fra sin velynder, Grev Holstein, på en studie- og dannelsesrejse. Han studerede jura og filosofi i Marburg og desuden matematik og fysik både i

Marburg og i Paris og England. Efter hjemkomsten blev han skuffende ikke professor i jura, men i filosofi. Han holdt imidlertid nogle meget søgte, private forelæsninger i jura, og i 1753 blev han professor i jura og samtidig generalprokurør, det vil sige en art juridisk konsulent for de forskellige kolle-

gier, som var datidens/enevældens ministerier. Han var en varm fortaler for både enevælden og kollegiestyrefor- men, og han fik stærk indflydelse på afgørelserne især i det vigtige Danske Kancelli. (Danske Kancelli behandlede sager angående det danske kongerige. Tyske Kancelli tog sig af

sager vedrørende forhold i Slesvig-Holsten og Lauenborg) Han fik sæde i flere kommissioner, bl.a. landvæsenkommissionen, blev konferensråd, en ærestitel som bl.a.

Thorvaldsen også fik, blev Ridder af Dannebrog og blev optaget i adelsstanden.

Nu sidder mit hoved ret fast ...

Da Struensee kom til magten, tog Stampes indflydelse af, og han følte sig trykket af ham. Men han forblev dog generalprokurør, skrev en ny instruks for Højesteret, afskaffede dødsstraffen for tyveri og forenkled domstolenes

praksis.

Efter kuppet mod Struensee i 1772 var det ham, der forhørte Dronning Caroline Mathilde på Kronborg, og han affattede dødsdommene over Struensee og Enevold Brandt, et stærkt kritiseret og uheldigt aktstykke. Skrivebordet, som han anvendte, står den dag i dag på Nysø.

Han har måske - som andre - følt, at hævn for både Struensees og eksdronningens skæbner kunne ramme ham, for da han hørte om Caroline Mathildes død i Celle, sagde han: "Nu føler jeg først, at mit hoved sidder ret fast!"

Statskup og landbrugsreformer

I Guldberg perioden, det vil sige tiden efter kuppet mod Struensee og indtil næste kup i 1784 mod Guldberg, enkedronningen og kredsen omkring dem, fik han en høj placering, blev gehejme-statsminister og fik sæde i flere kommissioner. Men han fik et dårligt forhold til Guldbergs styrelse, som fik det præg af vilkårlig-

hed, som han selv bekæmpede. Mod-sætningsforholdet til Guldberg førte til hans afskedigelse fra overbankdirektionen og ledte ham ind i kredsen af fremskridtsvenner, der med kronprinsen, den senere Frederik VI, udførte kuppet i 1784, som Henrik Stampe var indviet i, og som førte til

landboreformerne og stavnsbåndets ophævelse. Han blev imidlertid ramt af flere slagtilfælde i 1780'erne og tiltagende svækket indtil sin død i 1789.

Hans tilknytning til og betydning for kredsen af landboreformatorer kan ses i

dag i nogle københavnske gadenavne. Ved og bag Hovedbanegården ses Frihedsstøtten, Bernstorffsgade, Reventlowsgade, Reverdilsgade, Colbjørnsensgade og Stampesgade.

En fremragende embedsmand

Hvad var det så, der gjorde ham til den fremragende embedsmand og retslærde, han var?

Han var en stærk fortaler for borgerlig frihed og mente, at det var statens opgave at beskytte den. Han var på linje med Montesquieu, der 1748 i sit hovedværk (dansk i

1770) fastslog tanken om tredelingen af magten i en lovgivende, en udøvende og en dømmende del. Disse tanker afprøvede han i "en levende kamp" mod embedsmænd, som han anklage-

de for at gå uden for deres område og blande sig i domstolenes afgørelser. Ligeledes kæmpede han for, at domme skulle kunne indankes for højere instans i stedet for afgørelser ved kongelige resolutioner med deres tilfældige og ofte tendentiøse udfald.

Hans kamp mod vilkårligheden gjorde ham til en skarp kritiker af herremændenes behandling af bønderne, som førte til deres elendige tilstand. Hertil kom hans fremskredne meninger på det økonomiske område om at frihed bedre end tvang fremkaldte flid og opsving. Disse ideer passede helt sammen med landboreformatorens tanker.

Lovgivning

Her er et par eksempler på love, der blev tænkt, udarbejdet og præsenteret af Henrik Stampe: En af hans første sager, handlede om filouteri, som kan oversættes til falsk-spil og bondefangeri. Spillelidenskab i 1700 tallet, i dag kaldet ludomani, var

stor, og kyniske svindlere udnyttede naive mennesker på en professionel og organiseret måde. Nogle meget grove sager blev af Københavns Magistrat ekspederet videre til den nyudnævnte generalprokurør, der var opsat på at vise, at han kunne håndtere sagen.

Han skrev en erklæring som grundlag

for en ny lov og fastslog, at den var nødvendig for at sætte en stopper for uvæsenet. Disse falskspillere, spitzbuber kaldet, havde kronede dage og forførte unge og uskyldige mennesker til "liderlighed, dovenskab, ørkesløshed og drukkenskab og derved ofte til de allerværste og mest afskyelige laster". På længere sigt var det befolkningens moral og sædelighed, der stod på

spil, mente Stampe. Kort tid efter udformedes ordlyden til den lov, der forbød hasardspil i kongeriget Danmark. Man kan ikke sige, at loven kom til at virke efter sin hensigt - at begrænse spillet. Det fortsatte, og i dag har vi

Frederik VI

et rigt udvalg af muligheder både i danske og udenlandske spil; vi har endog kasinoer - foruden det, det foregår i baglokalerne.

En humanist

I 1700 tallet var der i en periode en række mord begået mod børn og gamle af "de melankolske mordere." Det var i virkeligheden ulykkelige mennesker, der ønskede at begå selvmord. Selvmord var en døds synd uden mulighed for bøn, tilgivelse og håb om det evige live. Som mordere kunne de bekende og få velsignelsen inden henrettelsen og dermed håbet om det evige liv. Henrik Stampe mente, at de var mere syge end onde, og han fik ændret straffene fra dødsdomme til livsvarigt strafarbejde, hvilket i virkeligheden var begyndelsen til langvarige fængselsdomme i det danske retssystem.

Et andet begreb, han fik indført, var alimention, altså betaling af børnepenge. En mand, der havde besvangret en kvinde uden for ægteskab, havde gode muligheder for at unddrage sig ansvaret. Der var ingen blodprøver eller dna-tests, man havde ligefrem mulighed for at sværge sig fri. Fik man imidlertid

fyren til at tilstå, kom han i fængsel eller på tvangsarbejde, hvilket Stampe mente, at hverken mor eller barn meget glæde af. Han fik indført, at barnefaderen skulle betale alimention, men kun til barnet var ti år, eftersom barnet derefter burde kunne klare sig selv! Selv om Henrik Stampe havde været død i 11 år, da Holger Stampe overtog Nysø, er det hans navn, der lever videre, knyttet til Nysø.

Han var en fremragende embedsmand og jurist, men også en mand med humane og fine grundprincipper. Vi skal huske ham og nævne ham sammen med andre af de stærke kulturpersonligheder, der har færdedes på Nysø og i Præstø, heriblandt Thorvaldsen, H.C. Andersen, Grundtvig og D.G. Monrad.

Kilder

Dansk biografisk Leksikon

Wikipedia

Gyldendals åbne Encyklopædi

Egnsbeskrivelser - Sydsjælland

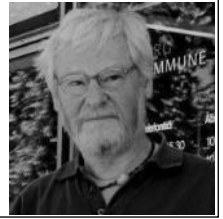
Henningsen og Langen: Hundemordet i Vimmelskaftet (Jyllandspostens Forlag)

Dehn-Nielsen: Chr. VII, den gale konge ph.d. afhandling om "besovede kvindfolk og ukærlige barnefædre"

Nysø 1820

Hans Chr. Thomsen

Der findes en ældre beskrivelse af Nysø fra 1819 lavet af en kandidat udi Theologien M. S. P. Repholtz, der formentlig var huslærer på godset. Det er en *meget* detaljeret beskrivelse, der ikke bare oplyser om godset men også inddrager træk fra omgivelserne og danmarkshistorien. Beskrivelsen giver dertil et glimrende eksempel på datidens finere sprog, ligesom den åbner ind til en social hakkeorden.

Repholtz har fået opgaven af den:

Højædle og Høivelbaarne
Holger Baron af Stampe
Hans Majestæts Kammerherre, Kommandeur–Kapitain,
Ridder af Dannebrogen m. m.

Hans egen position er markeret som:
Underdanigst. M. S. P. Repholz

For at løse opgaven havde Repholtz været i statens arkiver, og han havde været der med glæde, bl.a. fordi han så

et potentielt marked for den type arbejder hos ”Fædrelandets Lehns– og Stamhuus–Besiddere, og Jordegodseiere”. Og ikke nok hermed. Også ”Oldgrandskeren, Historikeren og Statsoeconomen” kunne have nytte af hans arbejder.

Tiden

Det kunne Repholtz have ret i. Tiden var fuld af en gryende national følelse. Sproget blev fornyet, og der blev luget ud i fremmedordene. Det franske vivacitet blev f.eks. erstattet af hurtighed og ord som enkelhed, indbildningskraft, omkreds, overflade og personlighed blev skabt af oplysningstidens lærde. Landhusholdningsselskabet udgav 19 amtsbeskrivelser fra 1826 – 1844, hvori indgik et mylder af amter og sogne, diverse egne frugtbarhed, gårde, besætningers størrelse, husenes beskaffenhed osv. osv. Ja, trenden var så massiv, at forfatteren Poul Martin Møller

lavede en nu klassisk parodi på disse beskrivelser i ”Lægdsgården i Ølseby-Magle”. Gården var ifølge Møller i besiddelse af såvel våbenføre mænd som lidt poesi og malerkunst. Malerkunsten var repræsenteret ved værket ”Gertrud rider til Marked”. Møller var ikke helt tilfreds med dets æstetiske niveau. Gertrud red godt nok på ”udgangs-øget” med en pilekvist i hånden, men hendes bagdel havde ”for megen masse og en alt for enorm bredde”. Han forsonedes dog med kunstværket, fordi der over rytterens bagdel var en særlig ”lys tone”. Gårdens bevæbning bestod bl.a. af et flintegevær, der skød 1 fod og 11 tommer for meget til venstre, så ”ingen kunne da tage sig i vare for dets Skud. De der af sigtet dømte sig tryk følte sig mod Formodning truffet”. Rapporten om Nysø var i øvrigt en slags sproglig forløber – sprogligt portræt - for malerier af gårde senere i 1800-tallet, som omrejsende malere fremstillede overalt i landet for en billig penge. Disse malerier blev så igen erstattet af luftfotografier i det ny århundrede. Beskrivelsen af Nysø gods indgik i en tid, der begejstret tog nationen og ikke mindst sig selv i øjesyn, og Repholtz kunne lide at skrive. Han udgav bl.a. et

lokalhistorisk værk om nationalhelten, Gøngehøvdingen.

Begyndelsen

Repholtz syntes, at Nysø lå smukt, ja ikke alene smukt - beliggenheden udmærkede sig ”fremfor de fleste Herregaarde på Sjælland”. Udgangspunktet havde nu ikke været særligt opløftende. Stedet var et ”Morads af Vand og Tuer”, hvori kvæget sad fast eller omkom, når det ikke lykkedes bønderne at befri det. Det var en sump, eller som Repholtz skriver: ”en stor Vanding, kaldet Nysøe”.

Hovedbygningen blev opført i 1673. Den var grundmuret, og på muren kunne man læse, at „Gud verre æred, Aar 1673 lod Jens Lauritsen og hans Hustrue Barbara Vilders dette bygge.“ Et andet sted stod der blot: „Jens Lauritsen. Barbara Vilders. Anno 1673“.

Haven

Der var en stor, flot have på Nysø – ”anlagt paa hollandsk Viis med snorrette brede Gange og stive Hækker”, og på en anlagt høj var der bygget et lysthus,

hvorfra man havde udsigt til Præstø Fjord.

Haven bestod dog ikke kun af rette former. I den vestre del var der en cirkelrund buegang af lindetræer, og omkring dem var der plantet sjældne træer og buske. Drivhus var der også med blomster og frugter. ” Foruden Parken har Haugen nogle mindre Vandbeholdninger, til hvilke Vandet kan ledes i de fugtige Aar, da den ligger noget lavt”. Dertil kom, som Repholtz skriver, yderligere det, som hørte sig til i de herregårdshaver, hvis ejere havde lyst til at gøre mere ud af det end sædvanligt.

Ud til Nysøs håndværkere på Vesterbro, var der anlagt ”en meget skøn Alle af Lindetræer” på 146 lindetræer. Mejeridrift kaldtes dengang for hollænderri, og til Nysø hørte Hollænderskoven. Skoven havde engang været delt i to. Den ene til kvæget, den anden alm skov. Nu var det hele såkaldt fredskov med smukke gange, bænke og borde. Noget af skoven havde været egeskov, som bl.a. flåden havde nydt godt af. I 1818 blev der anlagt en planteskole, ”hvorfra i sin Tid skulle udplantes saavel Naaetræer, som andre Arter af Skovtræer, især unge Eger. Hollænder-

skovens Areal var I Aaret 1812 = 169 Td. Land.”

Eksempel fra rapporten

Repholtz var som nævnt en detaljernes mand. Så denne lille introduktion kan passende afrundes med en smagsprøve på hans arbejde:

Nysø Gods har til forskellige Tider indbefattet snart mere, snart mindre Bøndergods. I 1686 hørte til Nysø Gaard af Everdrup Sogn og Bye flere Gaarde, hvis Hartkorn tilsammen udgjorde 34 Td. 4 Alb. Ager og Eng; 9 Td. Skp. 1 Fdk. 1 Alb. Skovskyld. I Toxverd Sogn 2 Gaarde og en liden Vandmølle, med Hartkorn 10 Td. 3 Skp. 1 Fdk., Mølleskyld 5 Td. I Snese-re Sogn, Siolte Bye, 2 Huse med Jord. I 1785 hørte endnu under Nysø Gods: 2 Gaarde i Lundbye Sogn med Hartkorn 5 Td. 7 Skp. 3 Fdkr. 1 Alb. og Skovskyld 2 Fdkr. 2 Alb.. I Øster-Egitsborg Sogn: Valleboegaarden og Kræmmervænge, som udgjorde 2 Gaarde med Skov; desuden 2 Huse. Disse Eiendomme ere enten solgte fra Godset, eller mageskiftede for andet Gods.

I Aaret 1819 var Baroniets Hartkorns Sum følgende: Nysøe Gods: 205 Td. 4 Skp. 2 Fdkr. 20/63 Alb. Hartkorn Ager og Eng, og 15 Td. 7 Skp. 3 Fdkr. 25/9 Alb. Hartkorn Skovskyl. Jungshoved Gods: 266 Td. 2 Skp. 1 Fdkr. 2 Alb. Hartkorn Ager og Eng, 10 Td. 1 Skp. Fdkr. Alb. Hartkorn Skovskyl. Frie Hovedgaards Taxt for begge Godser: 86 Td. 6 Skp. 1 Fdkr. 1 Alb. Ager og Engs Hartkorn: og 1 Td. 7 Skp. 1 Fdkr. 1 Alb. Hartkorn Skovskyl. Det tiendeydende Hartkorn beløb sig til 409 Td. 4 Skp. 2 Fdk. 1 Alb.

Heraf sees, at Baroniets Hartkorn er ikke fuldstændigt, da det paa Grund af Forordningen af 25de Mai 1671 skulde være 1000 Td. Derfor er det ved Geheimeraad Stampes Testamente og en senere tilkommen kongelig Resolution bestemt, at aarligen af Stamhusets Besidder oplægges 500 Rd., og naar en Capital er samlet, kjøbes Jordegods, som henlægges til Baroniet, indtil det vorder fuldstændigt.

H.C. Andersen som giftekniv

Kai Christiansen

"Kunne De tænke Dem at smage vor Sjokolade, Hr. Andersen?" Apoteker Aarsleff i "Det gule Apotek" i Adelgade var en driftig mand. Ikke nok med, at han drev apotek og barbersalon, han fremstillede også den ypperste mørke chokolade samt Esprit de Valdemar til sine prominente kunder. H.C. Ander-

sen, der kom hos Aarsleff for at blive barberet, sagde ja tak. Andersen holdt meget af Præstø by og omegn, som han ofte besøgte. "Som De sikkert ved", sagde han til Aarsleff, "residerer jeg hos den unge familie Stampe på Christinelund. Dejlig mennesker og de dejligste børn. Ja,

jeg er nu gudfader for alle fire døtre", indskød han uden at lægge skjul på sin stolthed. Andersen så altid frem til sine besøg på Christinelund. Her hyggede han sig rigtig med familien, gik ture i skoven og lavede papirklip med børnene.

Andersen på Nysø

Det var nu ikke blot på Christinelund, at Andersen kom som gæst. "Rejst til Præstø, smukt værelse, lysende St. Hansorme!" står der i Andersens almanak for 2. juli 1838, da han første gang kom til Nysø som gæst hos Baron Hendrik og Baronesse Christine Stampe. De var store mæcener og åbnede huset hver sommer for guldalderkunstnerne" - digtere som Oehlenschläger, Grundtvig, Carsten Hauch, Carl Ploug, H.P. Holst og malere som Constantin Hansen, Wilhelm Marstrand og P.C. Skovgaard, som var i familie med Chri-

stine. Men stjernerne blandt disse besøgende var Bertel Thorvaldsen og H.C. Andersen. For sidstnævntes vedkommende boede han her 3 - 4 uger i årene 1838 til 1844, stort set den samme periode, hvor Thorvaldsen boede og arbejdede her. Det var her, Andersen skrev eller færdiggjorde "Nattergalen", "Hyldemor" og "Ole Lukøje".

Ren idyl var det dog ikke. Mens Andersen havde det godt med Hendrik Stampe og bl.a. svømmede med ham i fjorden, kneb det mere med at komme overens med den myndige baronesse, som han fandt lunefuld og i det skjulte anklagede for med vilje at overse ham. Det førte til en del ofte ophidsede diskussioner de to imellem og til morskab for baronen, der sagde: "Det gør ingenting, det vidner om oprigtighed og er desuden sundt for lungerne!"

Undertiden blev det for meget for Christine, som lod spænde for og med-

Billed s. 16: Oehlenschläger læser et af sin arbejder

Andersen, H. C. (1805-1875) digter; Grundtvig, N. F. S. (1783-1872) præst, forfatter, historiker; Hauch, Carsten (1790-1872) forfatter; Hjort, Peder (1793-1871) kritiker, pædagog; Oehlenschläger, Adam (1779-1850) forfatter; Schouw, Joachim Frederik (1789-1852) botaniker, politiker; Stampe, Christine, f. Dalgas (1797-1868) baronesse; Thorvaldsen, Bertel (1770-1844) billedhugger

delte, at "nu holder Hr. Andersens
vogn for døren!"

Andersen som giftekniv

Men Andersen kom tættere på. Da man fejrede Thorvaldsens fødselsdag i november 1843, forelskede han sig i husets unge søn, den 22 årige Henrik, og de to

sværmede de næste måneder for hinanden i København, hvor Henrik læste jura. Det blev dog snart klart, at Henriks egentlige interesse i Andersen var rettet mod en ung pige, Jonna Drewsen, hvis familie Andersen kendte godt og således kunne være en genvej til. I den følgende tid blev Andersen involveret i en romantisk kærlighedshistorie

Akvarel af P.C. Skovgaard: Dagligstuen på Christinelund 1860'erne.

med forviklinger, stævnemøder og kærestebreve, som Andersen viderebragte som postillon d'amour, og som førte til deres hemmelige forlovelse.

Christine brød sig ikke om pigen, som ellers var ud af god familie som barnebarn af Edvard Collin. Da hun opdagede Andersens medvirken, blussede hendes vrede op, og der gik seks år, før de to unge kunne gifte sig og flytte ind på Christinelund, den firelængede gård uden for Præstø (tegnet af Ferdinand Meldahl) der hørte under Nysø, og som endnu har initialerne HS og JS bøjet i stål i murværket.

En hvalfisk

I 1850'erne og 60'erne kom H.C. Andersen ikke på Nysø, men besøgte glad og gerne Christinelund, hvor man som en hilsen til ham havde lagt et vognhjul op som storkerede, så både digteren og hans yndlingsfugl kunne slå sig ned på sommertræk. "De bliver aldrig glemt af Henrik og mig, kære velsignede Andersen!" skrev Jonna. Den velsignede Andersen kvitterede ved at lave tre smukke billedbøger med collager, og papirklip til de tre ældste døtre, Rigmor, Astrid og Kristine. På en af sider-

ne i Astrids bog ser man et billede af en stor fisk, og nedenunder har Andersen - måske med tanker på egne mavepiner på Nysø - skrevet:

"En Hvalfisk tæt ved Nysø Have, han vil ind på Land, han har ondt i sin Mave".

Så levende kan ringen om Præstø sluttes. Med historien om Nysø, Christinelund, slægten Stampe og en hvalfisk ved navn H.C. Andersen.

Musik på Nysø

Hans Chr. Thomsen

Der må være blevet musiceret en del på Nysø omkring midten af 1800-tallet, da Henrik Stampe (1826-1876) sad for bordenden på godset. Han er en navnefælle til den Henrik Stampe som Kai Christiansen skriver om andetsteds i dette nummer.

For nylig erhvervede Det Kongelige Bibliotek en række noder fra biblioteket på Nysø – 11 halvlæderbind drejer det sig om. De fleste med en blanding af trykte og håndskrevne noder. Der er tale om operaer, duetter, sonater, klaverudtog m.m. Mange af komponisterne er kendte - Johann Strauss, Verdi, Rossini, Händel, Mozart, Felix Mendelssohn-Bartholdy, Robert Schumann, men der er også et mylder af – for undertegnede – ukendte komponister: Saverio Mercadante, Otto Nicolai,

Gaetano Donizetti, Alessandro Nini, Vincenzo Bellini, Meyerbeer, og mange, mange flere. Teksterne er ofte franske og italienske, men der er også engelske og en enkelt svensk.

Af danske komponister er der bl.a. Niels Ravnkilde og H.C. Lumbye og noget så eksotisk som "Tvende gamle danske Folkelieder opskrevne i Lemvig i Jylland d. 28. Juli 1815".

Folkene på Nysø forsøgte sig også selv med kompositioner. J. Stampe komponeret

f.eks. en lille vals og en Marie Hans Leen forfattede en sang.

*H.C. Andersen og Adam Oehlenschläger
på henholdsvis s. 20 og 21*

Kunstnersalonen

Nysø er kendt for sin salon, som male-
re, billedhuggere, digtere og lyrikere
frekventerede i 1800-tallet. Det var
cremen af danske kunstnere, som kom
der. Navne som H.C. Andersen, Bertel
Thorvaldsen, Oehlenschläger, Grundt-
vig, Ingemann m.fl.

Centrum i den verden
var billedhuggeren
Thorvaldsen. Han
døde under en fore-
stilling i Det Kongeli-
ge Teater i 1844. Så
kunne man forestille
sig, at kunstsalonen
på Nysø ebbede ud,
men det var ikke til-
fældet. Nysø fascine-
rede stadig og tiltrak
nu en yngre generati-
on af kunstnere - ma-
lerne Skovgaard

(1817-75), Constantin Hansen (1804-
1880), Marstrand (1817-1875) og Carlo
Dalgas(1821-1851) m.fl.

En del af underholdningen på Nysø
omkring midten af 1800-tallet var
musk. Thorvaldsen selv havde holdt af
musik – især 1700-tals italienske kom-

ponister. Nysø fik nu og da besøg af
professionelle musikere bl.a. et italiensk
operaselskab, der havde optrådt på
Hofteatret i København i 1846.

Og så var der naturligvis alle digterne
på Nysø, hvoraf nogle satte Danmark
på vers som andre så tonesatte – ”I
Danmark er jeg født” (1850) og
”Jylland mellem tvende have” (1859) af

H. C. Andersen.

”Der er et yndigt
land” (1823) af Oeh-
lenschläger, og
”Langt højere bjer-
ge” (1820) af Grundt-
vig med de berømte
linjer – ”ved jorden
at blive det tjener os
bedst” og ”Når få har
for meget og færre
for lidt”. Andersen
sammenlignede mu-
sik med tale og kom
han frem til, at musik

kunne udtrykke noget, som talen ikke
magtede.

Jo, der har været lydhørhed i kunstner-
salonen på Nysø, når musikken spillede
op.

Grev Rabens dagbog

For dem, der måtte være interesseret i livet på et dansk gods, kan anbefales Jens Henrik Koudals fremragende bog: ”Grev Rabens Dagbog” (2007).

Den er baseret på Rabens dagbog fra 1749-90 på godset Ålholm på Lolland.

Det er den eneste adelige dagbog i det omfang fra 1700-tallet.

Dagbogen giver godt indblik i et feudalt overklasse-miljø under enevælden, hvor man om sommeren tilbragte tiden på godset og om vinteren kørte til København for at gå til selskaber, i teater eller til musikopførelser. Nu og da var man også til taffel hos kongen, hvor man sad i rangorden eller trak lod om pladserne – sad i såkaldt ”bunden rad”.

Raben var først og fremmest optaget af musik og dans. At lære at gå, hilse og danse var standard i den verden. Der

var tale om et kropssprog, der fungerede som intern evaluering af dannelsesniveaue i rangklassen samtidig med, at det virkede som afstandsteknologi overfor de lavere klasser. Det gjaldt om at tilegne sig en klasse-grimasse der kunne passe. På samme måde med de lavere klasser. En upassende knejsen med

nakken kunne ødelægge meget som for konen i H.C. Andersens ”Konen med æggene”

Koudal fandt ud over Rabens dagbog også 75 skrevne og 150 trykte musiksider. Der var bl.a. Vivaldi, og nogle af værkerne var unikke- 5 af dem

findes ikke andre steder i verden.

En tid der var

Interessen for dyrkelse af musik havde Nysø og Åholm til fælles, det var en tid, hvor musik og rum endnu hang

sammen. I dag er de to som bekendt adskilte. Nu cirkulerer musikken overvejende i cyberspace, i de elektroniske medier eller er oversat til 1-taller og nuller på Cd'er. Hvilken afstand til en tid, der var!

Det, som adskiller de to, er naturligvis den tid, de indgår i. Ålholm havde end-

kring kunstens og herregårdenes folk til tonerne fra f.eks. "Tvende gamle danske Folkemelodier opskrevne i Lemvig i Jylland d. 28. Juli 1815".

nu benene dybt i den feudale muld. På Nysø bankede en ny tid på med bondefrigørelse, national selvbevidsthed og demokrati, og længere fremme ventede en tvungen lensafløsning, der reducerede godsernes betydning i Danmark. Men omkring midten af 1800-tallet kunne rummet endnu lukke sig om-

Grundtvig og Thorvaldsen på s. 22 og 23

Thorvaldsen samlingen på Nysø

Kai Christiansen

På Nysø har der siden 1925 været et lille museum for de kunstværker, som Bertel Thorvaldsen udførte her, hvor han i perioder boede og arbejdede efter hjemkomsten fra det 40 årige ophold i Rom. Han blev gæstfrit inviteret til Nysø af baronessen, Christine Stampe. Her befandt han sig godt og genfandt arbejdsglæden, som han i melankoli havde mistet efter hjemkomsten. "Jeg tror, at jeg driver paa Grund her," sagde han.

Med selvportrættet som det fornemste lavede han en lang række fremragende skitser i gips og ler bl.a. til den genopbyggede Frue Kirke i København.

Lensafløsningsloven

Men hvordan blev samlingen til, og hvordan blev den en udstilling med offentlig adgang? Allerede grundloven af 1849 indeholdt en bestemmelse om, at det ved lov skulle fastsættes, hvordan len og stamhuse kunne overgå til

fri ejendom. Disse ejendomsforhold fra enevældens tid indebar, at godserne ikke kunne sælges, men helt og udelt skulle gå i arv.

Loven blev i de mange år med gods-ejerstyre opbevaret i syltekrukken, og først ved lensafløsningsloven i 1919 blev den ført ud i livet.

Statshusmandsbrug

Dens hovedformål var at skaffe jord til statshusmandsbrug.

Det blev nu pålagt lens- og stamhusbesidderne, at de, for at de kunne overtage deres godser og kapitaler som fri ejendom, skulle betale 20 - 25% af ejendommenes værdi og desuden mod erstatning afstå en tredjedel af deres jord. Det var et barsk indgreb, den

Billede s. 25: Bertel Thorvaldsen med Håbets gudinde

radikale regering Zahle foretog. "Det gik lige til grænsen af, hvad dansk retsfølelse kunne bære," sagde Poul Nørlund, Nationalmuseets direktør.

For Stampenborgs vedkommende blev afståelsen foretaget fra Jungshovedgaardens jorder.

Genstande af kunstnerisk værdi

En paragraf i loven beskæftigede sig desuden med de genstande af kunstnerisk eller historisk værdi, der hørte til len og stamhuse.

Disse genstande måtte ikke sælges, og de kunne gøres tilgængelige for offentligheden ved f.eks. at indgå i museer. Det var på baggrund af denne lov, at

Thorvaldsen samlingen blev oprettet. En række af Bertel Thorvaldsens arbejder i ler eller gips var tilligemed en del af hans tegninger indgået i Baroniet Stampenborg og fandtes nu dels i atelieret og dels i hovedbygningen. De blev købt af staten til et lille museum, hvis

formål var at give befolkningen adgang til de kunstværker, Thorvaldsen havde udført på Nysø.

Museet

Museet blev indrettet i nogle værelser i den østlige kavalerfløj, i den tidligere gartnerbolig. Som led i lensafløsningen aftaltes det, at rummene skulle stilles til rådighed af baroniet/godset, som skulle vedligeholde samlingen "på tag og fag", mens indretningen skulle bekostes af Præstø Amtsraad, og driften

skulle betales af Præstø Kommune. Ingen af disse ærværdige institutioner eksisterer imidlertid længere. I dag er samlingen selvejende, og den drives med tilskud fra staten og Vordingborg

Thorvaldsens museum på Nysø

Kommune.

Godset ejes og drives i dag af Marianne Stampe Holst. Samlingens åbningstider vil kunne læses i den lokale presse, og gruppebesøg kan aftales året rundt.

Præstø Lokalhistoriske Arkiv

Fmd. Lis Rathsach, Hjørnehusvej 21,
4720 Præstø. Tlf.: 5599 2626,
E-mail: lis.rathsach@c.dk

Arkivleder Ove Rye Jørgensen, Ugledigevej
19, 4720 Præstø. Tlf. 5599 6016.
E-mail: overye@post.tele.dk

Kasserer Marianne Christoffersen
Strandgårdsvej 4, 4720 Præstø Tlf.: 5599 1089,
E-mail: mak@sport.dk

Styrelsesmedl. Bent U. Mortensen, Spurvevej
9, 4720 Præstø. Tlf. 5599 1755,
E-mail: beum@dbmail.dk

Styrelsesmedl. Knud Skovbæk, Nihøjvej 8,
4720 Præstø. Tlf. 5599 6142
E-mail: knud.skovbaek@digtele.dk.

Styrelsesmedl. H.C. Hemmingsen, Fasanvej
6, Præstø, Tlf.: 5599 2416,
E-mail hcnaebbet@hotmail.com

Styrelsesmedl. Hans Chr. Thomsen,
Egestræde 3, Skibinge. 4720 Præstø
Tlf.: 5599 1494. E-mail: hctka@mail.dk

**Styrelsesmedl. (For Lokalhistorisk For-
ening) Ole E. Hansen**, Ved Gadekæret 2,
Skibinge. 4720 Præstø Tlf. 5599 1464

Lokalhistorisk forening For Præstø

Fmd. Dorte Worsøe, Faksevej 8,
4720 Præstø. Tlf. 5599 3724.
E-mail: lystskovhuset8@mail.dk

Næstfmd. Ole E. Hansen,
Ved Gadekæret 2, Skibinge. 4720 Præstø ,
Tlf. 5599 1464

Kasserer Knud Holm Nielsen,
Havnevej 12, 4720 Præstø. Tlf. 5599 1895.
E-mail: knuboholm@yahoo.dk

Best.medl. Bodil Møller, Spurvevej 5,
4720 Præstø. Tlf. 3216 1314
bm@dbmail.dk

Best.medl. Ralf Søgård Mortensen,
Adelgade 49A, Tlf.: 5599 1407

Suppl. Inge Knudsen, Jernbanevej 14
st.tv.,4720 Præstø. Tlf. 5672 5161.
E-mail: wesse@lic-mail.dk

Redaktør af ”Præstø Lokalhistorie”:
Hans Chr. Thomsen, Egestræde 3,
Skibinge. 4720 Præstø Tlf.: 5599 1494.
E-mail: hctka@mail.dk

